

ÖDE, LYCKA, VEDERGÄLLNING.

Det är hos allmogen liksom hos människor i allmänhet något mycket vanligt, att man väntar sig (hoppas eller fruktar) att framtida händelser och förhållanden skola gestalta sig på ett visst sätt, varvid man då också menar sig kunna anföra skäl för sin förväntan. Man talar om ödet, lyckan, olyckan, slumpen, Guds rådslut, vedergällningen m.m. och uttrycker därmed föreställningar om skickensedigra personliga eller opersonliga makter, som bestämma, vad som skall ske. I denna lista efterfrågas alla slag av ord och språkliga uttryck och vändningar, sågner, sagor och sedvänjor, som sammanhånga med dessa föreställningar. Synnerligen viktigt är då att få fram det folkliga uttryckssättet så fullständigt som möjligt, varför uppteckningen måste ske direkt ur folkmun. Översättningar till riksspråk och förklaringar bifogas inom parentes.

I. Öde.

Här efterfrågas ord, uttryck och berättelser, som antyda, att människans liv eller andra framtida förhållanden äro förutbestämda genom ett, oftast oundvikligt, öde. För de många fall då ödet anges vara ett uttryck för en personlig vilja, t.ex. Guds rådslut, försynen, se nedan!

1. Anför talesätt, ordspråk o.dyl., där ordet öde eller därmed besläktade ord förekomma i målet! Ex.: Det kan nog inte annorledes gå, dä ä nog ett öde, som ska gå över dom. Dä ä ett öde, som följer gården. Det var väl mitt öde att inte få komma dit. Dä blir, som dä ä öet (av ödet bestämt), så att en får så många barn en ska ha, dä ä ingenting å göra ve. Om ja e öen te å leva så länge. Han var dä auda (ödad d.v.s. han hade det bestämt till sitt öde). "Nw kommer döden, som allom är ödhen" (Psalmboken 1572). "Then ödnalagh haffuer ståndet aff ålder, Tu moste döö" (L. Petri). Ojämnt falla ödets lotter. Den skall stå på ett högt berg, som skall kunna se sitt öde. Den ödet slagit till skilling, blir aldrig daler.

Har ordet öde även andra betydelser? Ex.: Vilket öde till karl (vilken förskräcklig karl)!

2. Anför ord och talesätt, där betydelsen öde, bestämmelse uttryckes genom ordet lott och därmed besläktade ord! Ex.: Dä har inte lotat me te (det har ej kommit på min lott). Dä to ej, för ho va ej luta (det hade ej kommit på hennes lott). Jag var så lottad. Gu' vet, va som kan lyta te me. Tåla och lida är fattig mans lott. Rik är den som nöjes med sin lott.

3. Kan öde uttryckas genom ord som gevd, gev, utgeve? "gud hans gäwa nådhe" (Gud nåde hans öde).

4. Anför talesätt, som uttrycka ödesuppfattning utan att därför ovan anförda ord använts! Ex.: Det var mig förelagt, ja män var det så. Det är så förutsett. Var och en skall till sitt. Vad som skall ske, det sker. Dä som ä utsitt får en lov å gå igönom.

Kunna orden utgjort, utspökt, förtrollet användas i betydelsen 'av ödet förelagt'?

Ödesbestämmelsen gäller ofta ett visst slag av händelser eller förhållanden, såsom livstiden, dödssättet, giftermålet, gårdens öde m.m.

5. Genom uttrycket vara feg och därmed besläktade anges såsom en ödesbestämmelse att personen ej har långt kvar att leva. Ex.: Han ser så feg ut (ser ut att vara bestämd att dö snart). Hade ja vist att han va så feger så skulle dä ha fått vatt (med flyttningen). Om någon gör något som strider mot hans vanor säges: Du må väl inte vara feg? Den där växer i fegda (säges om barn som växer för fort, vilket anses båda snar död). Det som en feg hand sår, blir god skörd av (d.v.s. sådd av en person, som dör innan skörden).

Äta i fegden (dödsförebud: äta duktigt före sin död). - Om fegmärken se frågelista M 10!

6. Vilka uttryck och berättelser äro kända angivande att livstiden är tillmätt, dödsstunden utsatt o.s.v.? Ex.:

Om man frågar den sjukes anhöriga om det går mot hälsa, kan svaret bli: Dä ska vi fälle tro, om han inte ä te döe lagder. Människan dör när tiden är ute. En luffare hämnas genom att kasta dottern i sjön. Men tösens stund var inte kommen, utan hon flöt i land och levde - - sin tid i ände. En sjuk hade plågats så gräsligt, därför att han levde bakom sin tid. Han hade ingenting olevat (han skulle ej leva längre). Ha sin mesta och bästa tid olevad. Du har ditt ofaret. Hon önskade bara att få dö. Men sålängen en har det aldra minsta olevat, få en allt gå här.

Hur kommer i ord, talesätt och berättelser den uppfattningen till uttryck, att döden för den sjuke kan vara ödesbestämd, så att inga doktorer eller mediciner hjälpa? Ex.: Hjälper inte kattelonk (brännvin och mjölk), dä ä dä te döa lagt. Emot dö'n finns ingen bot. Han kunn fäll int bli fresk, han va allt öe för döen. Hä kan vär dänn döe (det kan bli din död).

7. Berättas det om att avrättade, självmördare, mördade och andra bråddöda (för tidigt döda), ej mulnade i sin grav eller att de gingo igen ända till den tid kom, då de skolat dö sin naturliga död? Ex.: Nej, se graven ligger likadan (har ej sjunkit ihop), han kanske kunde levat än. En, som varit delaktig i mord och blivit avrättad, spökade. Men de var inte rädda, för de visste ju att han måste gå igen så länge som det hade varit meningen att han skulle ha levat. Det var barn, som var lagda i lön, som uppgav dessa skrik och kvidande, tills den ålder uppnåddes, som de fått ifall de fått leva. Självmördaren svävar mellan himmel och jord tills den tillmätta livstiden gått till ända.

8. Äro uttryck och berättelser kända angivande att människan måste ha fyllt ett visst mått av arbete eller annan verksamhet, innan hon får dö. Ex.: Mytjy oäti å lite oleva (mycket oätet och litet olevat) säges om åldringen med glupsk aptit. Han arbetar som han hade

svårt att hinna med allt, han måtte väl inte dö snart. Det mått brännvin man skall dricka får man i sig förr eller senare. Alla skola ha lus, om ej som unga så som gamla. Man får inte dö, förrän man ätit upp ett pund hår eller ett pund lort.

9. Dödssättet tänkes förutbestämt enligt många uttryck och berättelser. Ex.: Den som har sammanvuxna ögonbryn kommer att drunkna. Jag har hört talas om en, som blivit spådd, att han skulle drunkna, och till slut kvävdes han i en sked med vatten. Man har kallat skridskor dödkärlar, och en allmän tro har varit, att den som av ödet blivit bestämd att dö i vatten hade så stark passion för sådan åkning att han nödvändigt måste åka ned sig i sjön eller ock att den som hade för stor håg att åka på sjön förr eller senare skulle åka ned sig och att någon tid förut man hört rop i sjön, antingen den av ödet beroende personens namn eller ock andra nödrop. Försiktighet troddes ej härvid kunna hjälpa.

Äro sägner bekanta omtalande hur den, som är spådd att mördas eller hängas eller dö av kopporna o.s.v., trots all försiktighet ej undgår sitt öde?

10. Finnas några uttryck och berättelser, som ange, att brottslighet och brott äro ödesbestämda? Ex.: Folkvisan om de tre bröderna, som blivit spådda att mörda sina tre systrar och som till slut även göra detta. Om modern, under den tid hon gått med barnet, ej kunnat emotstå sin egen lust till något av nästans gods, kan barnet lätt få en tjuvsena mellan tummen och pekfingret, och det är den, som drager handen till förbjuden gärning.

11. Äro uttryck och berättelser kända angivande att äktenskapet, barnens antal, yrket och andra förhållanden i människolivet äro ödesbestämda? Ex.: Kvinna, som försvurit sig för att ej få barn, får se fem unga män, av vilka två voro präster. De fem männen förebrådde henne att hon ej velat föda dem till världen, ty de hade varit bestämda att vara hennes barn. Sagan om Rike-Per Krämare, som förgäves försöker undgå ödet att få sin dotter gift med torparpojken. När den rätte kommer (när den kommer, som det är bestämt att man skall bli gift med).

12. Finnas några uttryck eller berättelser som angiva att det råder något samband mellan människans öde, släktens öde, gårdens öde och vissa föremål eller förhållanden? Livsträd, vårdträd, gårdsfågel. Ex.: En ung flicka hade ett mycket lovande livsträd. Men plötsligt började det vissna i kronan. Ja, nu lider det också för mig, sade flickan. Och säkert är, att hon och hennes livsträd dogo samtidigt. Skatan är gårdsfågel (lyckofågel). Ingen gård (ingen gård av betydelse) utan skatbo. Var gång en människa föds tändes en ny stjärna. I samma ögonblick man ser en stjärna falla dör en människa.

Barnets framtid tänkes i mycket hög grad vara beroende på vad modern gör eller råkar ut för under havandeskapet. (Dock är det här mindre frågan om en ödesbestämning än ett magiskt förhållande.) Ex.: Slickar modern en visp får barnet i sinom tid svårt för att bli gift.

13. Finnas berättelser om att ett visst öde (en framtida händelse) är förknippat med sjöar, platser, kyrkor och andra byggnader el-

ler föremål? Ex.: Här ska rinna upp en källa.

Tre mans liv skall hon årligen kvälla, säges om sjön Levern. Ett år på 1860-talet var tiden (året) ute så när som på en natt. På kvällen hördes ett rop från sjön: Stunden är inne, men mannen är inte här. Men morgonen därpå fick folk speja, att Vängasme'n drunknat under natten. Om Agsjön i Degerfors går en mycket gammal sägen, att den varje år kräver sitt offer. För mycket länge sedan, när Göteve lillklocka hängdes upp, föllo tre bloddroppar ur kläppen. Man trodde då, att klockan skulle komma att slå ihjäl tre personer. Nu har två personer dödats av kläppen. Den tredje är igen. Flicka råkar stiga upp på stor sten, som välter ned i ett djup. Men det var så utsett, att just så och just nu skulle detta ske. Och vem vet: kanske stenen legat där allt sedan världens skapelse och väntat. Tre gånger skall kyrkan brinna, den tredje gången full av människor.

Om gömda skatter berättas, att de skola upptagas en gång under särskilda förhållanden. Ex.: Mellan Furen och Flåren stå kistorna två, guldringar, guldringar. På Ed skall födas tvillingar två, deras barn denna skatten skall få.

En viss bestämmelse i en framtida händelse är knuten till ett visst villkor. Ex.: En viss tall får ej röras, därför att Värmlands-Säby då skall brinna.

14. När skall jorden, världen, förgås? Ex.: Havssvalget är en malström i vilken vattnet störtar ned i jorden. Då detta svalg har mistat törsten, förgås jorden. Vad säger man skall ske på världens yttersta tid? Vad är av ödet eller världsordningen, enligt en spådom, besvärjelse etc. bestämt att hända en gång i socknen, i riket, i världen? Vad känner man till av Sibylle spådom el. andra dyl. spådomar? Ex.: Mot världens slut ska vagnar gå utan hästar, kvinnorna gå klädda som karlar, äpplekärnorna vända sig. När det lider mot världens slut, skola enrisbuskarna växa svarvade som sockertoppar. I Sibillas spådomar heter det, att förrän jorden går under skall ryssens land vara inom ögnavidd, vara så litet att kejsaren skall kunna se sitt rike genom en badstuglugg. Det sista kriget skall stå i Ålandshav säger Sibylla. Finnas skämtsamma uttryck efterbildande sådana spådomar: Ex.: Det blir när gårdsgårdsstörarna blommar och potatiskålen går i ax.

Se för övrigt om spådomar och varsel för kommande händelser frågelista M 10!

Hur människans inställning till ödet (underkastelse, trotset) kommer till uttryck i ord, vändningar och berättelser belyses nedan.

II. Lycka och trivsel. Tur och slump.

Vid ord och uttryck som olycksöde, gårdslycka, olycksdag, vantrevnad, fördriva oturen, sopa bort kreaturslyckan är det i regel frågan om en specialiserad eller begränsad ödesbestämmelse av åtminstone någon varaktighet. Däremot äro orden slump, häppegläpp, tura sig förbundna med föreställningar om något tillfälligt och obeständigt, som ofta står i motsättning till varje art av bestämmelse, även ödesbestämmelse. Och dock kan tanken på ödets skickelser alltid ligga snubblande nära - liksom även tanken på Guds skickelser, varpå

exempel nedan.

15. Anför talesätt, ordspråk o.dyl., där lycka och olycka ha en för ortstraditionen och målet karakteristisk användning! Ex.: Ig add gu lukk finn-att ed (jag hade god tur att hitta det). Olyckan komber int med klocko om nackin. Motström melyckå, meström olykkå. Tå a ska i olykko, ska a jölp til sjölv. Många går olycka unna, andra dunar o på. Om då skulle olycka sej! Då va ju hans lycka!

Otur och olycka betraktades i stort sett på samma sätt som sjukdomar betraktades, och man sökte förklaringen till oturen och olyckan på ungefär samma sätt som man sökte förklaringen till sjukdomarna.

Finnas i målet lyckönskningar såsom ja, lycka te då! Lycka på resan! eller huru uttryckas lyckönskningar? När är det förbjudet att lyckönska?

Finnas några folkliga uttryck för en föreställning om 'lyckans hjul'? Han ska int glädjas åt in annes fall, när hjulet sig venndär, är din lycka all.

Är någon berättelse eller saga bekant, som skildrar lyckan eller olyckan? Ex.: Sagorna om den rike och den fattige mannens lycka; om mannen som var förföljd av olyckan; om lyckans flyttning; om lyckoslanten, som återvände.

Anför föreställningar eller omdömen om lyckan och olyckan, om den till lycka eller olycka födda människan, om lyckliga och olyckliga förhållanden, dagar, föremål m.m.! Ex.: Olyckan har breda fötter. En olycka kommer inte ensam. Han som ha vari född med lykkun, behövar int veti. Han var nog borta, när lyckan utskiftades. Barn som äro födda på en söndag bli lyckosamma. En olyckosam dag. Det som sker på prim är lyckosamt. Man skall ej sopa efter solnedgången för då sopar man bort lyckan. Om man slår sönder en spegel midsommarafton, då går sju års lycka.

Vilka sammansättningar med lycka, olycka förekomma i målet? Ex.: Lyckobarn. Du är en riktig olycksfågel! Om man trampar någon på hälar-na trampar man bort friarlyckan för honom. Flicklyckan. Karllyckan. Giftaslyckan. Sonalyckan (den sista kvätten i flaskan). Stjäler man en annans fiske-redskap så skämmer man hans fiskelycka. Jaktlycka, Kreaturslycka. Smörlycka. Lyck-man (lyckobådande spindel). När man hittar en lyckoklöver, skall man äta upp den, annars går lyckan från en. Om det kom in en fluga i rummet om vintern, kallades den för lyckofluga, och den skulle de vara rädda om och ej döda, ty den hade tur med sig. Storken ansågs bringa lycka med sig dit, där den byggde på taket. Huset skulle då ej brinna. Därför olyckligt att skjuta storkar. Det var huslycka att ha gårdvarn. Om man levde ett lyckostrå (lämnade ett lyckostrå, d.v.s. en hårtest i huvudet på får, då de klippte) växte ullen åter bättre på tackan.

Finnas uttryck för oförmodad, slurpartad lycka? Ex.: Håplycka. Habbalycka. Lyckträff. Gå på lycke fromme (gå på en lyckträff). Ramme-lycka. Komma i kannskote (råka ut för en oförmodad lycka). (Jfr även fråga 20).

16. a. Anför uttryck i vilka ingå orden häll, ohäll och därmed

sammansatta eller besläktade ord av betydelsen lycka, olycka. Ex.: Han har gott hell mä kreatur. Dä ä gohälligt i lagården. Hällsam. Hällas. Nygift folk skulle söndagen efter bröllopet infinna sig i kyrkan för att hämta häll. Ohäll. Ett uhäll (en människa, som är oturlig, medför olycka). Vanhäll. Misshällas. Misshällis.

Förekommer häll i hälsningar? Ex.: Gu(d)s hälle! (Gudslycka!)

16 b. Uttryck för att det är välsignelse med något, att välsignelse följer med? Ex.: Tjoga (framgång, välsignelse).

17. Förekommer i målet ordet gev, gäv, gävd och sammansättningar därmed? Ex.: Gev (öde, gott eller ont). Dä kunde ej annat vara, dä ä gårdsgävda. Ogev (olycka).

18. Orden trivsel, trevnad, vantrevnad, trivas och därmed sammanhängande uttryck angiva på många håll en art av lyckobestämmelse, som kommer gårdslycka, kreaturslycka o.s.v. mycket nära. Ex.: Man skall inte skrämja bort skatan från kreaturen för då flyger hon bort med deras trevnad. Med nordanvinden blåser otrevnad. Trivseln kommer åter. Djuren bli åter trevna. Hästen illtrives.

19. Förekomma uttryck innehållande orden tur, otur, turlig o.dyl. levande i målet? Ex.: Om man rövar svalbon, får man otur i ladugården. Fördriva oturen. Flytta över oturen. Att kasta katten baklänges in i fähuset medför tur. Den som tur äger, han behöver inte stor not. När en katt gick upp i ett åkedon ble dä tur - kattetur.

Användes ordet tur på tal om kortspel eller hur uttryckes 'sitta i tur' o.dyl. i målet?

20. Huru uttryckes i målet att något råkar ske, sker av en händelse, på en slump (lycklig eller olycklig), tillfälligtvis, på måfå. Ex.: Dä kan happa (det kan slumpa till). Hä hampä säg ill. Ohapplig. På ett happ beror dä. Dä ä sjähäppe om han kommer. Hampa sig. Häpa sig. Vanhappigt. Han ha dött i en vanhäppe. Göra på gätt (på en slump). Äi hoksamo (av en händelse). Hä var rätt ä kast (det var en synnerlig lyckträff). Brakakast (plötslig lycka eller olycka). Brästa på (mot förmodan hända). Hä bar för ji mött'n (händelsevis mötte jag honom). Hä bärs no sä dill (sådant händer nog). Drabba. Dä råka te så. Hur har du nu hittat på det? Uttryck för gott tillfalle? Ex.: Passa på sitt ram (tilfalle). Jag ser mig ingen vän (läglighet). Jag ser ingen kans (gynnande tilfalle). För närmakenhets skull (för det goda tilfalle, som erbjöds). Dä vill sej inte. Räm (lyckträff, tur).

Äro några ordspråk, ordstäv eller talesätt kända, som röra slumpen, det lyckliga eller olyckliga tilfället. Ex.: När det vill sig, grisar ornen. Skam kan ladda.

Äro berättelser kända, som skildra hur det mest oväntade genom en otrolig slump inträffar? I sådana berättelser kan även ligga den tanken, att all klokskap, beräkning och förnuft kan komma på skam, att dåren får rätt, att det otroliga skämtet vändes i allvar etw. Ex.: Kniv-Erik Älvdalen.

Försök vid besvarandet av frågorna inom denna avdelning att få fram så många belägg som möjligt för de folkliga föreställningarna om hur lyckan, turen, det lyckliga tilfället vinnes eller förloras, el-

ler överföres från en person (eller gård) till en annan. Ex.: När bruden i hemlighet bortkastar silverslantar på kyrkogården, bortkastar hon alla olyckorna eller hon ger bort dem till de fattiga genom sina gåvor. Händet något missöde på bortfärden, borde detta i någon mån upprepas vid återfärden samt på samma plats. En bonde i Od körde välte, då han for bort; själv välte han vagnen på samma ställe, då han for hem.

III. Guås rådslut. Vedergällning.

Sida vid sida med föreställningarna om en opersonlig ödesbestämmelse påträffas tron på att personliga makter (Gud, Djävulen, övernaturliga väsen) bestämma över människorna eller tingens öden. I nära anslutning härtill står tanken på vedergällningen, som oftast hänföres till de personliga makterna men som även kan uppfattas som en yttring av en etisk världsordning utan anknytning till personliga makter.

Vad som här efterfrågas är i första hand rent folkliga föreställningar och därpå grundade ord och uttryck. Men även sådant som härstammar från den kyrkliga förkunnelsen bör upptecknas, såvitt det bär prägel av att vara införlivat med den folkliga traditionen.

21 a. Anför folkliga uttryck, som ange att det är Gud, som bestämmer över människornas och tingens öden. Ex.: Ingen dör förrän Gud vill och tiden är ute. Inga doktorer eller mediciner hjälpa emot Guds vilje. Vi vet ju att det blir som Gud vill, men vi tänkte ändå (yttrande vid sjukbesök hos läkare). Dä va Guds finger, sum va mä. Det var en Guds lycka att det gick som det gick. Då va Guds försyn att han inte dog. Gud föder bi som björn. Då Gud ger barnet ger han brödkorgen med. Det är stor synd att svärja på Guds väderlek.

21 b. Åskan, blixten, som Guds redskap? Föreställningar om att man ej kan undgå åskan o.dyl.? Ex.: När åskan går, göm dej inte, för då skju ter ho. Dä va ett fölk, som hade e flickä. Ho geck etter fåra, när åska börjä gå. Då va en lammunge, säm inte ärkä mä. Ho tog lammungen på armen å bar'n. Då sköt åska lammungen men inte flicka. Sä en da kom dä äpp ett åskmårn te. Då stängde far å mora in flicka i kellärn, för där va säkert, att ho inte skulle bli skjuten. Men i kellärn vart ho ihjäl-skjuten barä för di gömde'na, men ingen i stuga rörde ho. Nu såg di, att dä går inte te gömmä sej för Vår Herre å konung.

21 c. Folkliga föreställningar och berättelser som antyda Guds försyn eller en kanske helt opersonligt tänkt försyn. Ex.: En man och hustru på väg till kyrkan i åskväder. Blixten slår ned i ett stenblock vid vägen och klyver stenen, varvid mannen kommer under och dödas. Hustrun framföder i förskräckelsen sitt barn. En källa springer då fram för att hon skall få vatten att löga det i. Därav källans namn Lögetråget. Den sinar aldrig.

22. Finnas några uttryck, ordstäv, berättelser, som ange att Djävulen varit framme, att Djävulen haft sitt finger med i spelet? Ex.: Man ska inte på skämt sikta med bössor för Skam kan kvickt ladda. När människan ville dränka sig behövde hon bara snudda vattnet med mun och näsa, sedan tog Satan ve.

23. Finnas i folkmun några uttryck och berättelser, som tala om skyddsänglar för människorna, en god och en ond ängel eller följesande? Har man talat om en hamn eller vård, som följer människan och som söker varna henne, leda och bevara henne då hon svävar i fara. Ex.: Han har ingen god i följe. Då vården lämnar människan blir hon modlös och kraftlös.

24. Vad berättas om varningar, som givits av skogsrådet, vittra, sjörådet, tomten. Ex.: Några som meta höra en röst: "Den här dagen fiskar ni intet". Få ej heller något, ehuru de se abborren, men han står som död. Sjørådet kommer upp ur tjärnen och varnar för oskummad fisk. Sjørådet ger stormvarning. Skogsrådet säger till när milan slår.

Ej sällan hör man att olyckor eller andra slag av händelser i människolivet förklaras vara prövningar eller straff sända av Gud. Ibland åter synes en föreställning om vedergällning vara fullt levande, ehuru man ej har någon klar föreställning om någon vedergällande personlig makt. Ofta synes övermodigt tal, skryt, hänsynslöshet, grymhet, hädelse o. dyl. särskilt drabbas av vedergällningen.

24. Vilka uttryck och berättelser antyda tron på en personlig eller opersonlig vedergällande makt, en straffande rättvis världsordning? Ex.: En präst förargas över att det kommer så litet folk till kyrkan och säger: "Jag önskar, att jag aldrig mera finge se Kempinge kyrka!" Det skedde som han önskade, ty han blev blind. En man hade till ständigt talesätt, då det gällde andra. "I nödens tid får en nyttja träben." Han blev själv tvungen gå på träben.

På en del håll talas om hemböld, harmesgäll. Ex.: Då ser du, vilket hemböld hon fick, för hon narrade sin fästman. Det vart olycka på olycka. Man skall inte oroa eller förolämpa de underjordiska ty de äro mycket hembölldsamma. Man får hemböld förr eller senare för sina förbrytelser.

Det skall vara en hämmande genius för älgstammen. Alla älgjägare har det gått ut för. Dom som har lagt an på massmord så. För varje glada som skjuts blir det en djävul mer i Helvite. Det är farligt att röra svalbon, ty "den som rör mitt bo, han skall mista sin bästa ko". Hata klo (katten) får du ingen ko. Grodorna äro hämndfulla, de göra efterkast om man ofredar dem. Hembölldig säges om djur (kattor), som efter döden gå igen och skrämma eller tillfoga den skada, som förnärmat dem i livet. Skatans bo bör man inte röra, för när hon kunde tala, så sjöng hon så här:

Den som rör mitt bo
han skall mista sin ko;
den som rör mina ungar,
han skall mista sin tunga.

Om någon var tänkt att röra ett skatbo, kunde de förr utropa: Röl då innt skattuna, fär demm ä se hemjällu (rör då inte skatorna, för de äro så hemjälliga). Samma uttryck, hemjällu, användes om grodor, som kom igen, fastän de blivit bortburna.